

۵۷۰۷

۵۰۰
۱
۳۷۵
مفتی

هرمنوتیک

معنا و زبان

دکتر محمد حسین مختاری

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

زمستان ۱۳۹۷

مختاری، محمدحسین، ۱۳۴۴ -

هرمنوتیک: معنا و زبان / محمدحسین مختاری - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۷؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی: ۱۳۹۷.
دوازده، ۳۶۳ص: (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۴۵۹: قرآن پژوهی: ۵۰) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت): ۲۱۷۰: الهیات (علوم قرآن و حدیث): ۶۵)

ISBN: 978-600-298-232-2

بها: ۲۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص.؟ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. هرمنوتیک -- راهنمای آموزشی (عالی). ۲. Hermeneutics -- Study and teaching (Higher).
الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). ج. عنوان.

۱۳۱/۶۸

۱۳۹۷ هـ/م ۳/۲۴۱ BD

۵۴۳۰۶۹۷

شماره کتابشناسی ملی

هرمنوتیک: معنا و زبان

مؤلف: محمدحسین مختاری (دانشیار مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی)
ناشران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،
پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۷

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: سبحان

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قسم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات

۳۷۱۸۵-۳۱۵۱ ص.پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰، نامبر: ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

www.ketab.ir/rihu

تهران: بزرگراه جلال آل‌احمد، تقاطع پل یادگار امام، رو به روی پمپ گاز، کد پستی: ۱۴۶۳۶ سازمان مطالعه و تدوین

کتاب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تلفن: ۴۴۲۴۶۲۵۰، نامبر ۴۴۲۴۸۷۷۷ • مرکز پخش و نمایشگاه دائمی: تهران: خ انقلاب،

خ ابوریحان، ش ۱۰۷ و ۱۰۹، تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰، نامبر: ۰۲۱-۶۶۴۰۵۶۷۸

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

تمام علوم چه علوم طبیعی باشد و چه علوم غیرطبیعی باشد، آنکه اسلام می‌خواهد، آن مقصدی که اسلام دارد این است که تمام این‌ها مهار بشود به علوم الهی و به توحید بازگردد.

صحیفه امام؛ ج ۵، ص ۳۳

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به متون درسی، به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی، و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخ‌گویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقاء کیفی و کمی منابع درسی، از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، هفتاد و چهارمین کار مشترک خود را با انتشار کتاب هرمنوتیک: معنی و زبان به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقاء کیفی کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته علوم قرآن و حدیث در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد به عنوان منبع کمک درسی برای دروس تفسیر و زبان قرآن به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

سازمان سمت

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه
بخش اول: حوزه معرفتی هرمنوتیک	
۵.....	مفهوم‌شناسی هرمنوتیک
۸.....	جایگاه معرفتی هرمنوتیک در میان دیگر دانش‌ها
۱۰.....	چند و چون ربط و نسبت هرمنوتیک با سایر دانش‌های زبانی
۱۰.....	۱. هرمنوتیک و نشانه‌شناسی
۱۲.....	تفاوت و تعامل نشانه‌شناسی و هرمنوتیک
۱۳.....	۲. هرمنوتیک و زبان‌شناسی
۱۴.....	تعامل و تفاوت هرمنوتیک و زبان‌شناسی
۱۶.....	هرمنوتیک و معناشناسی
۱۸.....	تفاوت معناشناسی و هرمنوتیک
۱۹.....	تعامل هرمنوتیک و معناشناسی
۲۳.....	هرمنوتیک و کاربردشناسی
۲۴.....	نسبت هرمنوتیک و کاربردشناسی زبان
۲۴.....	۳. هرمنوتیک و نحوشناسی
۲۴.....	ماهیت دانش نحو
۲۵.....	رابطه هرمنوتیک و نحو
۲۵.....	مکتب‌ها، جنبش‌ها و رویکردهای مختلف در باب نظریه‌های ادبی و هرمنوتیکی
۲۵.....	۱. مؤلف‌محوری
۳۰.....	۲. متن‌محوری
۳۳.....	۳. مفسر‌محوری
۳۳.....	الف) ساختارشکنی

ب) هرمنوتیک فلسفی ۳۷

بخش دوم: هرمنوتیک و مباحث تفسیری در دوره قدیم و جدید

جایگاه هرمس در اسطوره‌های یونانی	۴۱
هرمنوتیک در بستر تفسیر و تأویل کتاب مقدس	۴۳
عوامل و بسترهای تاریخی پیدایش هرمنوتیک مدرن	۴۷
اصول و نقطه‌نظرات تفسیری کلادنیوس	۵۸
اصول و مبانی تفسیری شلایرماخر	۶۶
اصول و قواعد تفسیری از نظر آگوست بُک	۷۶
اصول و قواعد تفسیری از دیدگاه دیلتای	۸۰

بخش سوم: هرمنوتیک و نظریه‌های تفسیری در دوره معاصر

فصل اول: فهم و تفسیر و مباحث پیرامونی آن از دیدگاه هایدگر	۸۹
ویژگی‌های ذاتی دازاین	۹۵
پدیدارشناسی	۱۰۹

فصل دوم: مبانی و مباحث تفسیری از نظر گادامر	۱۱۷
ماهیت و چیستی فهم	۱۲۱
الف) وجودمندی فهم	۱۲۲
ب) کاربردمندی	۱۲۵
ج) دیالکتیک مفاهیم	۱۲۹
د) منطق پرسش و پاسخ	۱۳۶
ه) امتزاج افق‌ها	۱۳۹
و) نقش پیش‌داوری‌ها	۱۴۱
ز) دور هرمنوتیکی	۱۴۵
ح) زبان‌مندی فهم	۱۵۰

فصل سوم: هرمنوتیک و مباحث تفسیری امیلیو بتی	۱۶۷
تفسیر عینی (مبتنی بر حقایق و نه آراء شخصی)	۱۷۲
عمل تفسیر	۱۷۷
انواع تفسیر	۱۷۷
تفسیر بازتولیدی	۱۷۸
تفسیر هنجاری (اصولی)	۱۷۹
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۱۷۹

۱۸۰	شکل‌های معنادار.....
۱۸۱	تفسیر به عنوان یک فرایند سه‌وجهی.....
۱۸۲	دستورالعمل‌هایی برای تفسیر: قاعده استقلال هرمنوتیکی موضوع تفسیر.....
۱۸۲	قاعده انسجام معنا (اصل تمامیت).....

۱۸۵	فصل چهارم: هرمنوتیک و مبانی تفسیری عینی‌گرایی اریک هرش
۱۹۱	نکته قابل توجه.....
۱۹۵	نکته مهم.....
۱۹۶	دفاع از مؤلف.....
۱۹۶	۱. حذف و اخراج مؤلف.....
۱۹۶	۱-۱. تاریخچه حذف مؤلف.....
۱۹۷	۲-۱. نقد ادبی و ارتباط با مؤلف.....
۱۹۸	۳-۱. تعلق معنا به آگاهی.....
۱۹۹	۴-۱. مقصود مؤلف؛ معتبرترین خوانش متن.....
۲۰۰	۲. معنای تغییرات یک متن حتی برای خواننده.....
۲۰۱	۱-۲. تمایز معنای لفظی و معناداری.....
۲۰۴	۳. آنچه مؤلف مدّ نظر دارد مهم نیست - فقط آنچه متن وی می‌گوید اهمیت دارد.....
۲۰۴	۱-۳. استقلال معنای متن.....
۲۰۶	۲-۳. اتفاق نظر عمومی.....
۲۰۷	۴. معنای مورد نظر نویسنده غیر قابل دسترسی است.....
۲۰۸	۱-۴. تمایز معنای خصوصی و عمومی متن.....
۲۱۰	۲-۴. تمایز بین عدم امکان شناخت و عدم یقین به شناخت.....
۲۱۱	۳-۴. معنای لفظی و معنای ناخودآگاه.....
۲۱۳	۵. «نویسنده اغلب نمی‌داند چه منظوری دارد».....
۲۱۵	۱-۵. تفاوت بین متعلق آگاهی و خودآگاهی.....

۲۱۷	فصل پنجم: نقد و بررسی
۲۱۷	الف) ساختار معنا.....
۲۲۰	ب) سنت و بی‌تعیین بودن معنا.....
۲۲۵	ج) تبیین و مسئله قواعد.....
۲۲۶	د) تبیین و امتزاج افق‌ها.....
۲۲۹	ه) تاریخ‌مندی فهم.....
۲۳۱	و) پیش‌داوری و پیش‌فهم.....
۲۳۴	ز) نقدهای بتی.....
۲۳۴	مبنای وجودگرایی دور هرمنوتیک.....

۲۳۵	مسئلهٔ مربوط به صحت ادراک
-----	---------------------------------

بخش چهارم: ماهیت متن و معنا

۲۴۱	فصل اول: چیستی متن
۲۴۲	۱. متن ملفوظ (خطاب / discourse)
۲۴۳	۲. متن مکتوب (نص / text)
۲۴۸	فرق متن مکتوب با متن ملفوظ
۲۴۸	انفکاک گفتار از زبان
۲۵۰	معنای متن
۲۵۰	معنا
۲۵۵	نقش مؤلف در معنای متن
۲۵۸	معنای اسمی و وصفی
۲۵۹	اقسام معنای وصفی
۲۶۰	تعیین و عدم تعیین معنا
۲۶۳	دیدگاه تعیین معنا
۲۶۳	دیدگاه دیلتای
۲۶۴	دیدگاه هرش
۲۶۵	دیدگاه عدم تعیین معنا
۲۶۶	هرمنوتیک فلسفی
۲۶۸	دیدگاه پل ریکور
۲۶۹	امکان کثرت معنای متن
۲۷۰	استعمال لفظ در بیش از یک معنا
۲۷۰	معانی باطنی آیات قرآن کریم
۲۷۱	هدف از فهم متن
۲۷۳	دلایلی بر لزوم مؤلف‌محوری
۲۷۵	امکان فهم مراد مؤلف
۲۷۷	ملاک اعتبار در فهم متن
۲۷۹	جایگاه روش فهم در اعتبار
۲۸۰	نسبیت یا عدم نسبیت در فهم متن
۲۸۱	نقش پیش‌دانسته‌ها در فهم متن
۲۸۵	دلالت متن
۲۸۶	مؤلفه‌های دلالت
۲۹۰	انواع دلالت متن
۲۹۰	الف) رویکرد نشانه‌شناسی

۲۹۱	 (ب) رویکرد معناشناسانه
۲۹۳	 متن و زمینه
۲۹۴	 انواع زمینه
۲۹۴	 الف) بافت زبانی
۲۹۵	 ب) بافت غیر زبانی
۲۹۵	 اقسام دلالت
۲۹۶	 ۱-۱. دیدگاه منطقیون
۲۹۶	 ۱. نوع رابطه بین دال و مدلول
۲۹۷	 ۲. نوع دال
۲۹۷	 ۳. کیفیت دلالت
۲۹۷	 ۲-۱. دیدگاه اصولیون
۲۹۸	 ۱-۲-۱. دلالت منطوقی
۲۹۸	 ۲-۲-۱. دلالت مفهومی

۳۰۳	 فصل دوم: ماهیت فهم و تفسیر
۳۰۳	 حقیقت فهم
۳۰۳	 ۱. فهم در لغت
۳۰۴	 ۲. فهم در اصطلاح
۳۰۶	 فرق فهم و علم
۳۰۸	 امکان یا عدم امکان فهم
۳۰۸	 ۱. امکان فهم حقیقی
۳۱۱	 ۲. (در صورت امکان فهم) شرایط لازم فهم
۳۱۴	 فهم متن
۳۱۶	 ماهیت تفسیر
۳۱۶	 ۱. مفهوم لغوی
۳۱۷	 ۲. مفهوم اصطلاحی
۳۱۸	 ۳. رابطه تفسیر با فهم متن
۳۱۹	 ۴. انواع فهم
۳۲۰	 الف) فهم تصویری و فهم تصدیقی
۳۲۰	 ب) کلی و جزئی
۳۲۲	 ج) بدیهی و نظری
۳۲۳	 د) حقیقی و اعتباری
۳۲۳	 * حقیقی و اعتباری بالمعنی الاعم
۳۲۴	 * حقیقی و اعتباری بالمعنی الاخص
۳۲۵	 * اعتباریات شعری

۳۲۶		* اعتباریات عملی
۳۲۷		* اقسام اعتباریات عملی
۳۲۸		* راه تشخیص اعتباریات
۳۲۸		* کیفیت ارتباط علوم اعتباری با آثار واقعی و حقیقی
۳۲۹		۵. ثبات و تغیر فهم
۳۲۹		۱. مطلق‌گرایی یا نسبی‌گرایی در فهم
۳۳۰		۲. مطلق‌گرایی در فهم و ادراک حقیقی
۳۳۳		۳. نسبی‌گرایی در فهم و ادراک اعتباری
۳۳۴		الف) عوامل تغییر در اعتباریات
۳۳۶		ب) عدم نسبیت مطلق در اعتباریات
۳۳۷		ج) ارتباط اعتباریات با حقایق
۳۴۱		۴. موانع فهم
۳۴۶		۵. امکان غلبه بر موانع فهم

۳۴۹		منابع و مأخذ
-----	-------	--------------

نمایه‌ها

۳۵۷		نمایه اصطلاحات
۳۶۱		نمایه اشخاص

مقدمه

علم هرمنوتیک بنیان تمام دانش‌هایی است که با فهم پدیده‌ها سروکار دارند و شمولیت آن از ساختار وجودی آدمی تا معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی گذر کرده است.

هرمنوتیک اختصاص به فلسفه یا تعلق به اندیشه‌ای در عصری خاص ندارد؛ بلکه این مفهوم به‌طور کلی در تفکر معاصر حائز اهمیت گردید و به عنوان موضوعی اساسی در علوم اجتماعی، هنر، زبان، نقد ادبی، فقه، حقوق و نظایر آن مطرح شده است، اگرچه ریشه‌های نوین آن به اوایل قرن نوزدهم بازمی‌گردد.

کتاب حاضر تأملی است در خصوص هرمنوتیک و نظریه‌های تفسیری که مباحث آن در بخش‌ها و فصول مختلف مطرح گردیده است. بخش اول به حوزه معرفتی هرمنوتیک ارتباط دارد و جایگاه معرفتی آن در میان دیگر دانش‌ها و تعامل آن با معنی‌شناسی که مطالعات علمی توصیف پدیده‌های زبانی معنا در چارچوب یک سیستم تعمیمی است، مورد تأکید قرار گرفته است و همچنین نحوه ارتباط بحث‌های هرمنوتیکی با دیگر دانش‌های زبانی تبیین گردیده است.

بخش دوم کتاب، هرمنوتیک و مباحث تفسیری به لحاظ تاریخی را به خود اختصاص داده است. در این بخش عوامل و بسترهای تاریخی پیدایش هرمنوتیک قدیم و جدید بیان گردیده و شخصیت‌های نامدار در این عرصه و مبانی تفسیری ایشان معرفی شده‌اند.

بدیهی است مباحث مربوط به هرمنوتیک و نظریه‌های تفسیری در دوره معاصر از جمله مباحث مهمی است که در بخش سوم طی چند فصل به شکل نسبتاً مبسوط بدان پرداخته شده است. در این بخش نقطه‌نظرات شخصیت‌های نامدار در حوزه هرمنوتیک فلسفی از قبیل هایدگر و گادامر تبیین گردیده و آنگاه در فصول بعدی دیدگاه‌های عینی‌گرایان نظیر اریک

هرش و امیلیو بتی و درنهایت نقد و بررسی هرمنوتیک فلسفی براساس اصول و قواعد فهم متن دنبال شده است.

زیرا هایدگر و گادامر معتقد بودند ما اصلاً کاری به پیام مؤلف و نیت متکلم نداریم، بلکه باید در باب فهم و ماهیت و چستی فهم مباحث را متمرکز کرد. به عبارتی بهتر بحث بر سر این نکته بود که مفسر، با مواجه شدن با متن، به چه چیزی دست پیدا می‌کند، یا به تعبیری دیگر، مکانیسم و فرایند فهم بر چه اساسی استوار است. هرمنوتیک‌های این دوره، بر این باور بودند که مفسر، وقتی با متن مواجه می‌شود، ناخودآگاه پیش‌فرض‌ها و پیش‌فهم‌های برگرفته از زمانه و فرهنگ خود، در این تفسیر مؤثر خواهند بود؛ لذا مارتین هایدگر در کتاب *در راه زبان* که در سال ۱۹۵۹ انتشار یافت هرمنوتیک را بدین گونه تعریف کرد؛ هرمنوتیک درک زبان نوشتاری انسان دیگر است.

میشل فوکو تأکید بر حذف قصد مؤلف داشته و متن را شالوده تأویل و فهم تلقی نموده است. او می‌گوید کسی سخن می‌گوید ولی چه اهمیت دارد که چه کسی سخن می‌گوید؟ از این جهت خود متن با قطع نظر از مؤلف آن می‌تواند وجودی مستقل داشته باشد. از جمله لوازم نظریه استقلال متن تکثر معنا و گوناگونی آن و انکار معنای نهایی و اصیل است. چنان که یکی دیگر از لوازم این نظریه آن است که متن بدون تفسیر و تأویل معنا و مفهومی ندارد بلکه معنای آن از طریق دیالوگ و قرائت به چنگ می‌آید.

رولان بارت بر این باور است که متن به معنای مرگ مؤلف است و تأویل تأمل پیرامون متن را نمی‌توان به نیت مؤلف گره زد. متن خود زنده است و با مخاطب تکلم می‌کند و لذا از خود متن می‌توان آن را شناخت و دیگر لازم نیست از طریق مؤلف و قصد وی به شناخت متن مبادرت ورزید. از این جهت نمی‌توان گفت که هر متنی دارای معنای واحدی است.

از این رو در فصل پنجم براساس آرای اریک هرش و امیلیو بتی این نوع مبانی مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

مباحث بخش چهارم در خصوص ماهیت متن و معناست. درباره چستی متن و سطوح سه‌گانه آن بحث گردیده است. یعنی معناشناسی که معنای کلمات و متون را مورد مطالعه قرار می‌دهد و نحوشناسی که ارتباط بین کلمات و جمله‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد و نیز کاربردشناسی که شرایط بیرونی ارتباط زبانی را به بحث می‌گذارد.

لازم به ذکر است، نوع نگاه اغلب متفکران دوره مدرن و پس از آن، نسبت به متن و معنای آن دقیقاً نقطه مقابل دیدگاهی است که از سوی صاحب‌نظران متقدم بیان شده است.

بنا بر تعبیر جفری هارتمن هر متن حاوی معانی متعدد و متغیر است. از این‌رو هر متنی استعاره‌ای از معنا است. پس هنگامی که مفسر می‌کوشد تا معنای اصیل متن را به دست آورد. شکست متن آغاز می‌گردد و این همان نظریه شالوده‌شکنی متن است.^۱ لذا او همچون هایدگر وجود معنای متعین در متن را انکار نموده و می‌گوید متن حاوی معنایی که به قصد مؤلف پیوند خورده باشد، نیست بلکه شالوده‌شکنی بر محور گفتگو با متن و دوباره‌سازی آن در دریافت معنا استوار است.^۲

متن به شکلی بنیادین نمادین است. هر اثری که ما سرشت نمادین آن را درک و فهم می‌کنیم آن یک متن است. از این جهت است که متن به جانب زبان بازمی‌گردد. متن همانند زبان دارای ساختار است لکن فاقد محور و مرکز و خالی از حدود و ثغور است.^۳

صاحب‌نظران متأخر در باب معنا، مسئله عدم تعین معنا را مطرح کرده‌اند و آنان انگاره‌های خود را از فیلسوف فرانسوی ژاک دریدا و نظریه‌پرداز بلژیکی-آمریکایی، پل دمان اخذ نموده‌اند. این موضوع اغلب در حوزه نظریات ادبی عنوان گردید. این نظریه معنایی را در متون به‌ویژه متون ادبی نامتعین می‌داند و دیدگاه‌هایی که بر معنایی متعین تأکید می‌ورزند، را به چالش می‌کشد. براساس این دیدگاه، عدم تعین ناشی از ویژگی ناپسند بودن ساختار و زبان در انتقال معنایی است.

لذا در این بخش راجع به تعین معنا و قصدیت مؤلف بحث‌هایی مطرح گردیده است و دیدگاه‌های فوق مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. زیرا قصد و نیت مؤلف نقش اساسی در تکوین و شکل‌گیری معنا و مدلول تصدیقی متن دارد. نتیجه منطقی این مطلب، پذیرش تعین معنایی متن است؛ زیرا با فرض نقش مؤلف در تکوین معنای تصدیقی، سخن گفتن از معنایی متکثر، غیر متعین و سیال برای متن مستلزم آن است که مؤلف از متن نه یک معنای واحد بلکه معنایی متکثر و نامتعین را قصد کرده باشد؛ حال آنکه معقول نیست که مؤلف به عنوان علت فاعلی متن، که به منظور بیان و انتقال مقصود خویش به مخاطب متن را ایجاد کرده است، به

1. Hartman, *Essay Pieces*, p. IV.

2. Hartman, G., *Saving the Text*, Baltimore, 1981, p. XXI.

3. Barthes, *From Work to Text*, pp. 58-60.

جای معنا و مقصودی مشخص و معین، معانی متکثر، سیال و نامتین را قصد کرده باشد. هدف طرح مباحث این بخش، توصیف اصول بنیادی است که بر اعتباریابی تفسیرها حاکم است و به تبعیض‌های عینی و ریشه‌ای میان تفسیرهای متضاد منتهی می‌شود علی‌رغم گردش و پیچیدگی‌هایی که کار تفسیری را مسحور می‌نمایند. مقصود، تبیین مفاهیم و تشویق درجه‌ای از خودآگاهی روشمند است چرا که اصول اعتباریابی همواره با درجه بالایی از پیچیدگی و انسجام خودمتقدانه، به‌طور مستمر عمل می‌کند. ذکاوت و هوش فطری و دلبستگی به دانش همواره قابلیت رسیدن به نتایج معتبر را داشته است، لیکن گاهی باید در مقابل نظریه‌های منفی که حامی بدبینی و فرصت‌طلبی است، حمایت شوند. البته خیلی مهم‌تر است که همه شواهد ملموس مربوط به یک مسئله تفسیری خاص را در نظر داشت تا اینکه از اصول مفصل اعتباریابی پیروی نمود اما اطمینان از وجود چنین اصولی، می‌تواند تأثیر علمی ویژه‌ای داشته باشد.

در پایان نگارنده بر خود فرض می‌داند از ناظر محترم طرح، محقق فرهیخته حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدباقر سعیدی روشن که با نکات ارزنده خویش بر غنای محتوای کتاب افزودند و همچنین از مدیران محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) و مدیران پژوهشگاه حوزه و دانشگاه به‌ویژه فاضل گرانقدر جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر اسعدی و همه بزرگوارانی که در آماده‌سازی این مجموعه مساعدت نمودند، تقدیر و تشکر ویژه نماید. امید است این مباحث برای همگان خصوصاً صاحبان علم و اندیشه سودمند باشد و نگارنده از پیشنهاد‌های عالمانه ایشان بهره‌مند گردد.

محمدحسین مختاری